

RAAP-NOTITIE 1757

INGEKOMEN 14 AUG 2006

Plangebied 't Dorp te Heesch

Gemeente Bernheze

Archeologisch vooronderzoek: een bureau- en
inventariserend veldonderzoek

Colofon

Opdrachtgever: Combinatie Muller-Wagemakers V.O.F.

Titel: Plangebied 't Dorp te Heesch, gemeente Bernheze; archeologisch vooronderzoek:
een bureau- en inventariserend veldonderzoek

Status: eindversie

Datum: juli 2006

Auteur: *ir. G.R. Ellenkamp*

Projectcode: HDOR

Bestandsnaam: N01757-HDOR.doc

Projectleider: ir. G.R. Ellenkamp

Projectmedewerkers: drs. M.A.H. Lipsch & J. Hanssen

ARCHIS-vondstmeldingsnummers: 402961

ARCHIS-waarnemingsnummers: nog niet bekend

ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer/CIS-code: 18135

Bewaarplaats documentatie: RAAP Zuid Nederland

Autorisatie: drs. W. de Baere

ISSN: 0925-6369

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V.

telefoon: 020-463 4848

Zeeburgerdijk 54

telefax: 020-463 4949

1094 AE Amsterdam

E-mail: raap@raap.nl

Postbus 1347

1000 BH Amsterdam

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2006

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Samenvatting

In opdracht van Combinatie Muller-Wagemakers V.O.F. heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau in juli 2006 een bureau- en inventariserend veldonderzoek uitgevoerd in verband met voorgenomen bodemingrepen in Heesch, gemeente Bernheze. Doel van dit onderzoek was eventueel aanwezige archeologische resten op te sporen en, voor zover mogelijk, een eerste indruk te geven van de kwaliteit (gaafheid en conservering), aard, datering, omvang en diepteligging ervan.

Het plangebied ligt op een dekzandrug. In de ondergrond bevindt zich de Peelrandbreuk, die ter hoogte van Heesch onder de pleistocene zanden en holocene rivierafzettingen wegduikt. Tussen de natte gronden in het rivierengebied en rond de Peelrandbreuk vormde de dekzandrug de enige bewoonbare plek. Dit blijkt ook uit het grote aantal bekende archeologische vindplaatsen in Heesch daterend van de IJzertijd t/m de Nieuwe tijd. Als gevolg van langdurig landbouwkundig gebruik is in het plangebied een esdek ontstaan dat de oorspronkelijke podzolgrond afdekt. Aan het plangebied is een lage tot middelhoge archeologische verwachting voor vindplaatsen van jager-verzamelaars toegekend en een middelhoge tot hoge archeologische verwachting voor vindplaatsen van landbouwers uit de periode Neolithicum t/m Nieuwe tijd.

Tijdens het veldwerk is een dun esdek aangetroffen met daaronder resten van de oorspronkelijke podzolgrond. In de basis van het esdek zijn enkele archeologische indicatoren uit de Middeleeuwen aangetroffen. Zij wijzen er op dat het plangebied in ieder geval vanaf de Middeleeuwen landbouwkundig in gebruik is geweest. Gezien de archeologische verwachting en de reeds bekende vindplaatsen is de aanwezigheid van nederzettingssporen uit de Middeleeuwen niet onwaarschijnlijk.

Ten aanzien van het plangebied wordt vervolgonderzoek in de vorm van proefsleuven aanbevolen.

1 Inleiding

1.1 Kader en doelstelling

In opdracht van Combinatie Muller-Wagemakers V.O.F. heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau in juli 2006 een bureau- en inventariserend veldonderzoek uitgevoerd in verband met voorgenomen bodemingrepen in de gemeente Bernheze. Het onderzoek diende te worden uitgevoerd omdat realisatie van de plannen zou kunnen leiden tot aantasting of vernietiging van mogelijk aanwezige archeologische resten. Doel van het onderzoek was het opsporen van deze resten en, indien mogelijk, een eerste indruk geven van de kwaliteit (gaafheid en conservering), aard, datering, omvang en diepteligging ervan.

1.2 Plangebied

Het plangebied (circa 1,2 ha) ligt in het centrum van de kern Heesch direct ten zuiden van 't Dorp en ten oosten van de Kerkstraat (figuur 1). Het gebied staat afgebeeld op kaartblad 45E van de topografische kaart van Nederland (schaal 1:25.000); de centrumcoördinaat is 164305/416038. Het perceel staat kadastraal bekend onder gemeente Bernheze, sectie A, nummers 6500, 6637, 5475, 6638 en 6650 (gedeeltelijk). Ten tijde van het onderzoek was het plangebied in gebruik als grasland.

1.3 Onderzoekopzet en richtlijnen

Het onderzoek bestond uit een bureauonderzoek en een veldonderzoek. Het veldonderzoek is beperkt gebleven tot een karterend booronderzoek. Het bureau- en inventariserend veldonderzoek is uitgevoerd volgens de hiervoor geldende normen en richtlijnen die zijn vastgelegd in het Handboek ROB-specificaties (Brinkkemper e.a., 1998). RAAP Archeologisch Adviesbureau en de door RAAP toegepaste procedures zijn goedgekeurd door het College voor de Archeologische Kwaliteit (CvAK), de instelling die het beheer heeft over de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) en die valt onder de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB; <http://www.sikb.nl>).

Zie tabel 1 voor de dateringen van de in deze notitie genoemde archeologische perioden. Enkele vaktermen worden achter in deze notitie beschreven (zie verklarende woordenlijst).

2 Bureauonderzoek

2.1 Methoden

Voorafgaand aan het veldonderzoek is een bureauonderzoek uitgevoerd om na te gaan of er reeds archeologische vondsten uit het plangebied geregistreerd staan en om ten behoeve van het veldwerk de landschappelijke (geologische, geomorfologische en bodemkundige) kenmerken alsmede de gespecificeerde archeologische verwachting te bepalen. In het kader van het bureauonderzoek zijn verschillende bronnen geraadpleegd (zie literatuurlijst).

Om inzicht te krijgen in het voorkomen van archeologische vindplaatsen in of nabij het plangebied is het ARChEologisch Informatie Systeem (ARCHIS) van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) te Amersfoort geraadpleegd (in de loop van 2006 gaat de ROB op in de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschappen en Monumentenzorg [RACM]).

Periode	Datering			
Nieuwe tijd	1500	-	heden	
Late Middeleeuwen	1050	-	1500	na Chr.
Vroege Middeleeuwen	450	-	1050	na Chr.
Romeinse tijd	12 voor	-	450	na Chr.
IJzertijd	800	-	12	voor Chr.
Bronstijd	2000	-	800	voor Chr.
Neolithicum (nieuwe steentijd)	5300	-	2000	voor Chr.
Mesolithicum (midden steentijd)	8800	-	4900	voor Chr.
Paleolithicum (oude steentijd)	300.000	-	8800	voor Chr.

Tabel 1. Archeologische tijdschaal.

2.2 Resultaten

2.2.1 Geologie en geomorfologie

Het plangebied ligt op een langgerekte dekzandrug die zich uitstrekt van 's-Hertogenbosch tot Herpen en de overgang vormt tussen het Zuid-Nederlandse zandlandschap en het noordelijker gelegen rivierengebied. In de ondergrond bevindt zich een breukenstelsel dat het gebied verdeelt in opheffings- en dalingsgebieden (resp. horsten en slenken; RGD, 1975). Vanwege de globale helling van Nederland naar het noordwesten, duiken deze geologische fenomenen ter hoogte van Heesch onder de dekzandrug en de jongere (holocene) rivierafzettingen weg (figuur 2). Het plangebied bevindt zich op de overgang tussen de Peelhorst en de Centrale Slenk (Stiboka/RGD, 1983).

De dekzandrug is aan het eind van de laatste ijstijd (het Weichselien; ca. 120.000-10.000 jaar geleden) door de wind afgezet. Het klimaat was kouder en droger dan nu en de bodem schaars begroeid. Hierdoor kreeg de wind gemakkelijk vat op de ondergrond en werden grote hoeveelheden zand verplaatst die oudere afzettingen afdekken. Het dekzand werd in plateaus en ruggen afgezet. Vanwege de overheersende westen wind zijn deze ruggen veelal west-oost georiënteerd (Stiboka/RGD, 1983), zoals de rug tussen 's Hertogenbosch en Herpen. In het Holoceen (10.000 tot heden) vonden er geen belangrijke natuurlijke wijzigingen van het laat-pleistocene reliëf meer plaats. Het werd warmer en vochtiger, waardoor het vegetatiedek zich uitbreidde en de bodemerosie beperkt werd. Als gevolg van de verminderde sedimentlast en een constante wateraanvoer veranderden beken en rivieren van een vlechtend systeem naar een meanderend systeem. Dit gold ook voor de Maas die haar invloed deed gelden in het gebied ten noorden van de dekzandrug. Door de meanderende Maas werd zand en klei afgezet die de oudere pleistocene afzettingen en ook de Peelrandbreuk afdekken (Stiboka & RGD, 1983). Vanaf de middeleeuwen is, als gevolg van menselijke invloeden, het reliëf in het dekzandgebied gewijzigd. De natuurlijke hoogtes in het landschap, zoals de langgerekte dekzandrug, werden voor de landbouw in gebruik genomen. Door eeuwenlange plaggenbemesting ontstond een esdek van soms meer dan een meter dik dat het oorspronkelijke reliëf versterkt.

2.2.2 Bodem

Op de dekzandrug waarop het plangebied ligt, ontwikkelde zich onder natuurlijke omstandigheden een podzolgrond (code Hn21) met een uitspoelingslaag (E-horizont) en een inspoelingslaag (B-horizont).

Vanaf de Late Middeleeuwen (ca. 1300 na Chr.) werd de vruchtbaarheid van de akkers op de dekzandgronden bevorderd door bemesting met onder andere plaggen en afval. Door eeuwenlange bemesting ontstonden akkers met een dik humeus dek (ca. 0,5-1 m) dat de oorspronkelijke podzolgrond afdekt. Dit zijn de hoge zwarte enkeerdgronden. Zij bevinden zich hoofdzakelijk rond oude bewoningskernen (zoals Heesch) en vormen veelal de kernen (oudste delen) van de escomplexen. Waar het esdek minder dik is, wordt de bodem geclassificeerd als laarpodzolgrond, een tussenvorm tussen veldpodzolgronden en enkeerdgronden. Ten westen van Heesch bevinden zich dergelijke laarpodzolgronden (Stiboka, 1976).

Rond de Peelrandbreuk komen plaatselijk nattere, zogenaamde wijstgronden voor. Wijst is een verschijnsel waarbij hoger gelegen gronden aanzienlijk natter zijn dan de direct ernaast gelegen lagere gronden. Het ontstaat doordat de breuk als het ware als een stuw voor het grondwater werkt. De grondwaterstand is hier dan ook permanent veel hoger, waardoor plantaardig materiaal minder goed wordt afgebroken en de uitspoeling van humus geringer is. Als gevolg hiervan is een natuurlijke humushoudende bovenlaag ontstaan (goor- en beekeerdgronden; Stiboka, 1976).

2.2.3 Archeologie

In ARCHIS staat één archeologische vindplaatsen geregistreerd uit het plangebied (ARCHIS-waarnemingsnummer 22162). Het betreft een vindplaats van laat-middeleeuwse aardewerk, baksteen en een waterput. Uit informatie van de heer Pennings van Heemkundekring 'De Elf Rotten' blijkt echter dat de locatie van de waterput verder naar het oosten ligt, namelijk dichterbij de Schoonstraat dan bij de Kerkstraat. De waterput ligt in een percelencomplex dat vroeger aangeduid werd met de naam 'Velft' (in de 14e eeuw Veluwt of Velut). De heer Pennings was in 1992 bij de opgraving betrokken en volgens zijn informatie betrof de waterput een tonput uit de vroege 14e eeuw waarin op de bodem een intacte grijze kan uit de 14e eeuw werd aangetroffen. De put heeft mogelijk dienst gedaan tot de eerste helft van de 15e eeuw.

Uit de directe nabijheid van het plangebied (straal circa 500 m) zijn meerdere archeologische vindplaatsen bekend (zie tabel 2 en -deels- figuur 1). In de directe omgeving van het plangebied bevinden zich geen archeologische monumenten. Uit de ARCHIS-gegevens blijkt dat ter plaatse van het dorp Heesch al vanaf de IJzertijd bewoning heeft plaatsgevonden. Direct ten noordwesten van het plangebied bevinden zich 2 vindplaatsen van aardewerk uit de IJzertijd en Romeinse tijd (ARCHIS-waarnemingsnummers 14281 en 17212). Ook uit de Vroege Middeleeuwen, waarover relatief weinig bekend is, zijn vindplaatsen bekend (ARCHIS-waarnemingsnummers 14287 en 14294). De bewoning in Heesch is voortgezet in de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd. Uit deze periode stamt onder andere een waarneming door de Heemkundekring 'De Elf Rotten' van resten van een gebouw uit de 16e-17e eeuw. Het betreft mogelijk een bierbrouwerij (ARCHIS-waarnemingsnummer 60231), gelegen even ten oosten van het plangebied.

2.2.4 Historie

De ligging van Heesch is sterk bepaald door het landschap. Heesch is ontstaan op een dekzandrug die diende als een 'droogte-eiland' (De Bont, 1989) en de enige bewoonbare plaats tussen de omringende natte gronden. Over de bewoningsgeschiedenis is niet zoveel bekend. Van een echte nederzetting was waarschijnlijk dan ook lange tijd nauwelijks sprake. De eerste vermelding van Heesch dateert uit 1191. De naam Heesch duidt op een kreupelhoutbegroeiing. Het is bekend dat een oude kerk, waarvan de toren mogelijk een restant is van een nog oudere kerk (Van Oirschot, 1985), in 1440 werd ingelijfd bij het St. Janskapittel (De Bont, 1989). Deze kerk is in 1869 afgebroken.

Op de historische kaart uit omstreeks 1850 staat ten zuiden van Heesch het toponiem 'Wijst' opgetekend (Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990). Dit wijst op de natte omstandigheden die zich rondom het droogte-eiland voordeden (zie § 2.2.2). Deze wijstgronden waren in gebruik als grasland en kenmerkten zich door een langgerekt verkavelingspatroon.

ARCHIS- waarn.nr.	datering	materiaal	complex
22162	Late Middeleeuwen Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd	Aardewerk. Baksteen, waterput.	- -
38953	Late Middeleeuwen Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd Nieuwe tijd	Aardewerk, kogelpot. Aardewerk (gedraaid+ handgevormd). Aardewerk.	Nederzetting Nederzetting Nederzetting
44178	Late Middeleeuwen Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd Nieuwe tijd	Kogelpot. Steengoed, geglaazuurd aardewerk. Aardewerk, sculptuur.	Nederzetting Nederzetting Nederzetting
17214	Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd	Aardewerk	-
17212	IJzertijd-Romeinse tijd Romeinse tijd Late Middeleeuwen Nieuwe tijd -	Handgevormd aardewerk. Keramiek. Aardewerk. Glas, aardewerk. IJzer (spijker).	- - - - -
14308	Late Middeleeuwen	Kogelpot, ijzer, aardewerk (grijs, Steengoed, Pingsdorf, Paffrath)	Nederzetting
17215	Late Middeleeuwen	Steengoed, grijsbakkend aardewerk	-
21604	IJzertijd	Handgevormd aardewerk, keramiek, waterput, slijpsteen	Nederzetting
14287	Vroege Middeleeuwen Middeleeuwen Late Middeleeuwen	Bolpot. Aardewerk, steen. Kogelpot, aardewerk (proto-steengoed, Pingsdorf, Andenne, grijs, geglaazuurd).	- - -
21605	Late Middeleeuwen	Kogelpot, keramiek, aardewerk (o.a. Andenne en Pingsdorf), waterput	Nederzetting
21606	Vroege IJzertijd Late Middeleeuwen	Handgevormd aardewerk, waterput. Waterput, Pingsdorf, Maalsteen.	Nederzetting Nederzetting
14294	IJzertijd-Romeinse tijd Romeinse tijd Vroege Middeleeuwen Late Middeleeuwen -	Handgevormd aardewerk. Keramiek. Badorf aardewerk. Aardewerk (gedraaid+steengoed). Steen.	- - - - -
14281	IJzertijd-Romeinse tijd Late Middeleeuwen Nieuwe tijd -	Handgevormd aardewerk. Aardewerk. Aardewerk. IJzer (spijker), keramiek, bot	- - - -
60231	Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd	Fundering	Gebouw
43686	Late Middeleeuwen	Afvalkuil, aardewerk, vijzel	Nederzetting
39251	Romeinse tijd	Gedraaid aardewerk	Nederzetting
37231	Paleolithicum-Bronstijd	Vuursteen (afslag)	-

Tabel 2. Beschrijving
ARCHIS-waarnemingen.

De dekzandrug was in gebruik als akker. De bebouwing lag langs de wegen min of meer verspreid over het complex. Opvallend is de 'Straatweg van 's Hertogenbosch' die tussen 1822 en 1835 is aangelegd (Van Oirschot, 1985). Omstreeks 1850 is er vanwege de recente oorsprong nog geen bebouwing gekoppeld aan deze weg. De echte kern van Heesch lag halverwege de 19e eeuw meer naar het oosten (Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990) nabij de huidige kruising met de provinciale weg N603. Van een kerk ter plaatse van de huidige St. Lambertus kerk is in die periode geen sprake (Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990).

Het plangebied behoorde in de 19e eeuw tot de landbouwgronden ingeklemd tussen de huidige John F. Kennedystraat en 't Dorp. Het gebied was in gebruik als akkerland en kende meerdere eigenaren (www.dewoonomgeving.nl). Van bebouwing was alleen sprake aan de randen van het plangebied. Direct ten noordwesten van het plangebied, aan de huidige kerkstraat, bevonden zich omstreeks 1830 twee huiserven met bebouwing (www.dewoonomgeving.nl), ongeveer ter plaatse van de huidige bebouwing (www.kich.nl). Waarschijnlijk vormt één van deze gebouwen de voorloper van de monumentale boerenhoeve uit de 20e eeuw aan de noordwesthoek van de Kerkstraat en 't Dorp. De daarachter gelegen bijbehorende tuin en weiland met haag is onlosmakelijk met het huis verbonden (schriftelijke informatie dhr. Pennings). Volgens de cultuurhistorische waardenkaart Noord-Brabant (<http://chw.brabant.nl/chw>) bevindt zich ten westen van het plangebied, aan de kerkstraat, een zaalkerk uit 1822. Deze heeft de status als rijksmonument, evenals een pastorie uit het begin van de 19e eeuw en de Sint Lambertus Kerk daterend uit 1876, beide ook aan de Kerkstraat.

De beschreven situatie is omstreeks het begin van de 20e eeuw nog min of meer gelijk (ROBAS Producties, 1989). Ten westen van het plangebied is in die periode ook een voorloper van de huidige St. Lambertuskerk opgetekend. In de basis heeft Heesch nog hetzelfde wegenpatroon als in de 19e eeuw. Van de kenmerkende structuur met de akkergronden gebonden aan het droogte-eiland is tegenwoordig echter weinig meer herkenbaar. Dit is een gevolg van moderne landbouwtechnieken waardoor het mogelijk is om ook de natte en marginale gronden voor de landbouw geschikt te maken. Ook de langgerekte verkaveling op de wijstgronden is nog maar in beperkte mate herkenbaar. Alleen het toponiem 'Wijststraat' duidt nog direct op de vroegere situatie.

2.2.5 Archeologische verwachting

Volgens de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW; ROB, 2005) geldt voor het plangebied vanwege de ligging in de bebouwde kom een onbekende kans voor het aantreffen van archeologische waarden. Op basis van de verzamelde gegevens kan een specifieke verwachting voor het plangebied worden opgesteld.

Locatiekeuze (aard en ouderdom)

Het verspreidingspatroon van archeologische vindplaatsen uit de verschillende archeologische perioden is voor een deel gekoppeld aan de fysieke eisen die men stelde aan de leef- en woonomgeving. Meest markant zijn deze verschillen tussen jager-verzamelaars enerzijds en landbouwers anderzijds.

Jager-verzamelaars

De zogenaamde jager-verzamelaars trokken door het landschap en verbleven alleen tijdelijk op een verblijfplaats. Het blijkt dat vindplaatsen van jager-verzamelaars in vrijwel alle gevallen liggen op de overgang van zeer nat naar droog (de zogenaamde gradiënt). De dichtstbijzijnde gradiëntsituatie wordt gevormd door de wijstgronden rond de peelrandbreuk, meer dan 1 km ten zuiden van het plangebied. Derhalve geldt voor het plangebied een lage tot middelhoge archeologische verwachting voor vindplaatsen van jager-verzamelaars.

Landbouwers

Met de introductie van de landbouw in de loop van het Neolithicum werd de mate waarin gronden geschikt waren om te beakkeren een steeds belangrijker factor in de locatiekeuze van de mens. Factoren als grondwaterregime, vruchtbaarheid en bewerkbaarheid van de grond speelden een doorslaggevende rol bij de locatiekeuze voor nederzettingen en akkerarealen. De eerste landbouwers legden hun akkers waarschijnlijk alleen op goed ontwaterde en mineralogisch rijkere gronden. Het plangebied bevindt zich op een goed ontwaterde dekzandrug, waarop als gevolg van langdurig landbouwkundig gebruik een esdek is ontstaan. Bovendien is uit de directe omgeving een groot aantal vindplaatsen uit de landbouwperiode bekend. Zodoende geldt voor het plangebied een middelhoge tot hoge archeologische verwachting voor vindplaatsen uit de periode Neolithicum t/m Nieuwe tijd.

Diepteligging

Op basis van de bodemkundige kenmerken van het plangebied wordt verwacht dat eventuele vindplaatsen zich voornamelijk aan de basis het esdek bevinden.

Gaafheid en conservering

De archeologische informatie over nederzettingen wordt onder andere gedragen door grondsporen. Dit zijn sporen van menselijke werkzaamheden in het verleden (kuilen, greppels, paalgaten). Ze zijn herkenbaar als verkleuringen en verstoringen van de bodemstructuur. Onder een esdek zijn eventueel aanwezige archeologische vindplaatsen over het algemeen goed bewaard gebleven. Het esdek fungeert immers als buffer tegen landbouwkundige groundbewerkingen.

3 Veldonderzoek

3.1 Methoden

Tijdens het veldonderzoek zijn op 7 locaties telkens 2 boringen verricht. Middels de tweede (controle)boring wordt het boorvolume vergroot met als doel de detectiekans op een vindplaats te optimaliseren (*Onderzoekseisen*; Provincie Noord-Brabant, 2003). Gezien de omvang en aard van het plangebied zijn de boringen naar eigen inzicht van de projectleider zo regelmatig mogelijk over het plangebied verspreid (figuur 1). De gehanteerde methode wordt geschikt geacht voor het opsporen van de meeste in dit gebied te verwachten nederzettingsterreinen uit de periode IJzertijd t/m Late Middeleeuwen. Deze methode is niet geschikt om verkavelingspatronen, graven en andere zeer lokale archeologische resten in kaart te brengen (Tol e.a., 2004). Er is geboord tot maximaal 120 cm -Mv met een Edelmanboor met een diameter van 15 cm. De boringen zijn lithologisch conform NEN 5104 (Nederlands Normalisatie-instituut, 1989) beschreven. Het opgeboorde materiaal is gezeefd met een zeef met een maaswijdte van 0,5 cm; het zeefresidu is in het veld met het blote oog geïnspecteerd op het voorkomen van archeologische indicatoren (zoals houtskool, vuursteen, aardewerk, metaal, bot, en verbrande leem). Er zijn geen monsters genomen.

3.2 Resultaten

3.2.1 Geologie en bodem

Uit het veldonderzoek blijkt dat de ondergrond van het plangebied bestaat uit laat-pleistoceen dekzand dat wordt afgedekt door een 35 tot 60 cm dik cultuursdek/esdek. Het esdek is opgebouwd uit 2 delen: de huidige donkerbruingrijze bouwvoor en daaronder een bruinere laag. De laatste behoort tot het esdek en betreft in feite de oude akkerlaag waarin de bovenste horizonten van de oorspronkelijke podzolgrond zijn opgenomen. Naderhand is door plaggenbemesting een pakket opgebracht, waarin de huidige bouwvoor is gevormd. In de boringen 2, 3, 6 en 7 zijn onder het esdek restanten van de oorspronkelijke podzolgrond aangetroffen: het betreft de B- en/of BC-horizont (zie bijlage 1). Als gevolg van het landbouwkundig gebruik van de bodem zijn deze lagen echter niet geheel intact en hebben een wat grijsbruine kleur gekregen. In de overige boringen is onder het esdek direct de C-horizont (het ongestoorde dekzand) aangetroffen. Hoewel de bodem ter plaatse van boring 2 enigszins verstoord is, zijn hierin de restanten van de podzolgrond nog duidelijk herkenbaar. Alleen in boring 5 is waargenomen dat de bodem volledig verstoord is, waarbij op een restant van de

oorspronkelijke bouwvoor een opgebracht, verstoord pakket is aangetroffen. In een aantal boringen, met name boring 2, zijn uitgesproken ijzer- en mangaanconcreties aangetroffen. Deze concreties ontstaan wanneer ijzerrijke kwel in aanraking komt met de lucht en oxidatie plaatsvindt (roest). Waarschijnlijk is dit een gevolg van de gestuwde grondwaterstromen rond de Peelrandbreuk, waar ook de wijstgronden een resultaat van zijn.

3.2.2 Archeologie

Tijdens het veldonderzoek zijn op 4 van de 7 locaties archeologische indicatoren aangetroffen (figuur 1; zie tabel 3).

boring	indicator	datering	omschrijving	horizont (cm -Mv)
1	Aardewerk Verbrande leem	ME -	Kogelpot -	AC (35-60) BV (0-30)
3	Aardewerk	LME-NT	Niet nader determineerbaar	ES (10-50)
4*	Verbrande leem	-	-	ES (45-55)
7*	Aardewerk	LME	Blauwgrijs	ES (30-55)

Tabel 3. Beschrijving archeologische indicatoren. Afkortingen: (L)ME = (Late) Middeleeuwen; NT = Nieuwe tijd; * = controleboring.

Alle archeologische indicatoren zijn aangetroffen in het esdek. Het verbrande leem is mogelijk tijdens de vorming van het esdek met plaggen, mest en huisafval aangevoerd en is niet dateerbaar. Het geeft zodoende geen inzicht in de aanwezigheid van eventuele archeologische sporen in het gebied en is ook niet in figuur 1 weergegeven. Mogelijk heeft het aardewerk dezelfde oorsprong. Het fragment van de kogelpot en het blauwgrijze aardewerk is echter aangetroffen in het deel van het esdek dat behoort tot de oude akkerlaag (tabel 3: boringen 1 en 7*). Dat betekent dat deze fragmenten mogelijk dateren van voor de plaggenbemesting. De aanwezigheid van middeleeuws aardewerk in het plangebied duidt in ieder geval op een landbouwkundig gebruik vanaf die periode. Mogelijk vormen deze resten ook een aanwijzing voor de aanwezigheid van archeologische sporen in het plangebied. De vondsten zullen op termijn gedeponneerd worden bij het provinciaal depot Noord-Brabant.

RAAP-objectnummer: HDOR

1. **ARCHIS-vondstmeldingsnummer:** 402961
2. **Coördinaten:** 164310/416050; **Kaartblad:** 45E
3. **Gemeente:** Bernheze; **Toponiem:** 't Dorp/Kerkstraat
4. **Maaiveld:** grasland binnen bebouwde kom
5. **Geomorfologie:** dekzandrug
6. **Hoogte maaiveld t.o.v. NAP:** circa 7,5 m +NAP
7. **Complextype:** akker, mogelijk nederzetting
8. **Datering:** Middeleeuwen
9. **Vondsten:** uitsluitend vondsten uit boringen (HDOR)
10. **Diepteligging archeologische laag/vondsten:** ca. 0-60 cm -Mv
11. **Globale omvang vindplaats:** n.v.t.

4 Conclusies en aanbevelingen

4.1 Conclusies

Uit het bureauonderzoek blijkt het plangebied ligt op een dekzandrug. Ten noorden van deze rug begint het natte rivierengebied, ten zuiden bevinden zich de Centrale Slenk en Peelhorst. De Peelrandbreuk die de slenk en horst van elkaar scheidt, duikt ter hoogte van Heesch onder de pleistocene en holocene afzettingen weg. Op de hoger gelegen dekzandrug zijn oorspronkelijk veldpodzolgronden ontstaan. Rond de Peelrandbreuk vind stuwing van grondwater plaats, waardoor natte wijstgronden zijn ontstaan. De dekzandrug vormde de enige bewoonbare plek in de natte omgeving. Dit blijkt ook uit de reeds bekende archeologische vindplaatsen in de omgeving van het plangebied, daterend van de IJzertijd t/m de Nieuwe tijd. Zo is in de directe nabijheid van het plangebied een laat-middeleeuwse waterput aangetroffen. Als gevolg van het landbouwkundig gebruik is in het plangebied een esdek ontstaan. Op basis hiervan is aan het plangebied een lage tot middelhoge archeologische verwachting voor vindplaatsen van jager-verzamelaars en middelhoge tot hoge archeologische verwachting voor vindplaatsen uit de periode Neolithicum t/m Nieuwe tijd toegekend.

Tijdens het veldonderzoek is in het plangebied een esdek aangetroffen, met daaronder restanten van de oorspronkelijke podzolgrond. Lokaal zijn in de ondergrond ijzer- en mangaanconcreties aangetroffen die waarschijnlijk een gevolg zijn van de grondwaterstuwing rond de Peelrandbreuk. In de basis van het esdek zijn fragmenten middeleeuws aardewerk aangetroffen.

De aard en stratigrafische positie van het aangetroffen aardewerk duiden in ieder geval op een landbouwkundig gebruik van het plangebied vanaf de Middeleeuwen. Mogelijk vormen zij echter ook een aanwijzing voor de aanwezigheid van archeologische sporen in het plangebied. Deze gegevens in combinatie met de reeds bekende archeologische vindplaatsen en de in het kader van onderhavig onderzoek gespecificeerde middelhoge tot hoge archeologische verwachting, duiden er op dat de aanwezigheid van nederzettingssporen uit de Middeleeuwen in het plangebied niet onwaarschijnlijk is.

4.2 Aanbevelingen

Uitvoering van de geplande bodemingrepen zou kunnen leiden tot aantasting of vernietiging van mogelijk aanwezige archeologische resten. Derhalve wordt aanbevolen in het plangebied vervolgonderzoek uit te voeren door middel van proefsleuven. Het proefsleuvenonderzoek dient voldoende gegevens op te leveren over de kwaliteit (gaafheid en conservering), omvang, diepteligging, aard en datering van mogelijke archeologische sporen om uitspraken te kunnen doen over de behoudenswaardigheid van de vindplaats. Op basis van de resultaten is besluitname mogelijk over het vervolgtraject. Afhankelijk van de resultaten kunnen eventueel noodzakelijk beschermende maatregelen of beslissingen ten aanzien van een archeologische opgraving worden genomen.

Voorafgaand aan het archeologisch proefsleuvenonderzoek dient een Programma van Eisen (PvE) te worden opgesteld, waarin de precieze aard en locatie van de proefsleuven worden omschreven. Dit PvE dient te worden goedgekeurd door het bevoegd gezag.

Met betrekking tot de bevindingen van onderhavig onderzoek kan contact opgenomen worden met de provinciaal archeoloog van de provincie Noord-Brabant (dr. M.P.W. Meffert; tel.: 073 680 80 20).

Literatuur

- Bont, Chr. de**, 1993. '*...Al het merkwaardige in bonte afwisseling...*'. Een historische geografie van Midden- en Oost-Brabant. Stichting Brabant Heem, Waalre.
- Brinkkemper, O., e.a. (redactie)**, 1998. *Handboek ROB-specificaties*. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
- Nederlands Normalisatie-instituut**, 1989. *Nederlandse Norm NEN 5104, Classificatie van onverharde grondmonsters*. Nederlands Normalisatie-instituut, Delft.
- Oirschot, A. van, A.C. Jansen & L.S.A. Koesen**, 1985. *Encyclopedie van Noord-Brabant. Deel 2, G-L*. Market Books b.v., Baarn.
- Provincie Noord-Brabant**, 2003. *Onderzoekseisen t.b.v. archeologisch vooronderzoek in de vorm van een inventariserend en waarderend booronderzoek, versie 8, 27 augustus 2003*. Provincie Noord-Brabant.
- RGD**, 1975. *Geologische overzichtskaart van Nederland, schaal 1:600.000*. Rijks Geologische Dienst, Haarlem.
- ROB**, 2005. *Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW) versie 2.1*. Ontleend aan <http://www.archis.nl>.
- Stiboka**, 1976. *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Kaartblad 45 Oost 's-Hertogenbosch*. Stichting voor Bodemkartering, Wageningen.
- Stiboka & RGD**, 1983. *Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000. Kaartblad 45 Oost 's-Hertogenbosch*. Stichting voor Bodemkartering/Rijks Geologische Dienst, Wageningen/Haarlem.
- Tol, A., P. Verhagen, A. Borsboom & M. Verbruggen**, 2004. Prospectief boren; een studie naar de betrouwbaarheid en toepasbaarheid van booronderzoek in de prospectiearcheologie. *RAAP-rapport 1000*. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Uitgeverij ROBAS Producties**, 1989. *Historische Atlas Noord-Brabant, schaal 1:25000*. ROBAS Producties, Den IJp.
- Wolters-Noordhoff Atlasproducties**, 1990. *Grote Historische Atlas van Nederland, schaal 1:50.000; Zuid-Nederland 1838-1857*. Wolters-Noordhoff Atlasproducties, Groningen.

Verklarende woordenlijst

- dekzand** Fijnzandige afzettingen die onder periglaciale omstandigheden voornamelijk door windwerking ontstaan zijn; de dekzanden van het Weichselien vormen in grote delen van Nederland een 'dek'.

enkeerdgronden	Dikke eerdgrond (= laag met donkere, min of meer rulle grond, met organische en anorganische bestanddelen) ontwikkeld op zandgrond onder invloed van de mens; worden ook wel essen genoemd.
esdek	Oud verhoogd bouwland, ontstaan door ophoging ten gevolge van bemesting. Voor de bemesting werden plaggen of met zand vermengde potstalmest opgebracht. In geval van een es is de opgebrachte laag ten minste 50 cm dik. De term es is gangbaar in Noord- en Oost-Nederland. In Midden-Nederland wordt gesproken van enk of eng en in Zuid-Nederland van akker of veld.
gradiënt	Verloop van een grootheid in de ruimte, de verandering van een grootheid per eenheid van lengte, in de richting waarin die verandering het sterkst is.
Holoceen	Jongste geologisch tijdvak (vanaf de laatste IJstijd: ca. 8800 jaar voor Chr. tot heden).
horst	Deel van de aardkorst waarin de aardlagen relatief hoog zijn gelegen als gevolg van tektonische opheffing langs breuken.
Pleistoceen	Geologisch tijdperk dat ca. 2,3 miljoen jaar geleden begon. Gedurende deze periode waren er sterke klimaatswisselingen van gematigd warm tot zeer koud (de vier bekende ijstijden). Na de laatste ijstijd begint het Holoceen (ca. 8800 voor Chr.).
slenk	Deel van de aardkorst waarin de aardlagen relatief laag zijn gelegen als gevolg van tektonische daling langs breuken.
Weichselien	Geologische periode (laatste IJstijd, waarin het landijs Nederland niet bereikte), ca. 120.000-10.000 jaar geleden.

Gebruikte afkortingen

ARCHIS	ARChEologisch Informatie Systeem
IKAW	Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden
-Mv	beneden maaiveld
RACM	Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschappen en Monumentenzorg
ROB	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek

Overzicht van figuren, tabellen en bijlagen

Figuur 1. Resultaten archeologisch onderzoek.

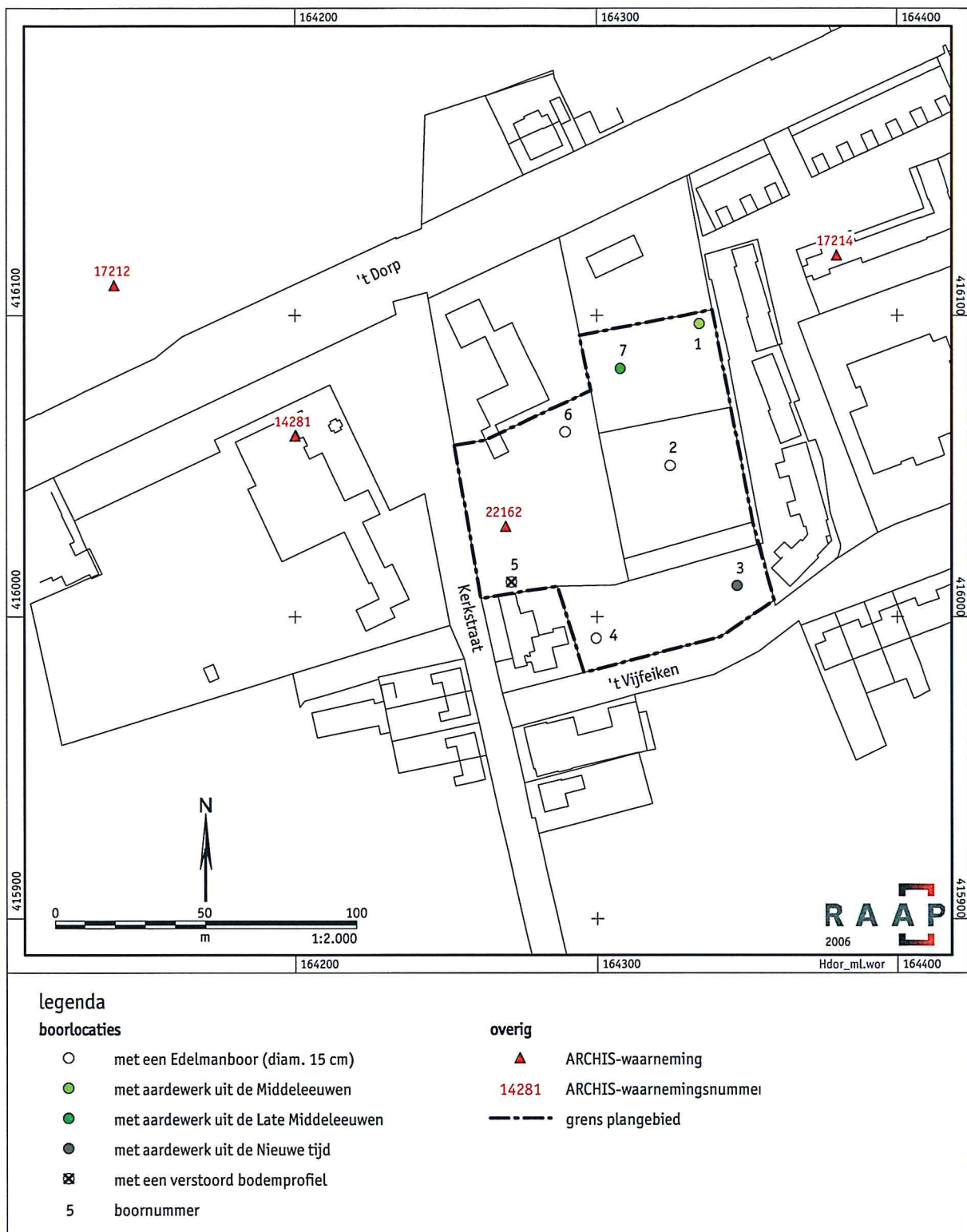
Figuur 2. Uitsnede geomorfologische kaart (Stiboka & RGD, 1983).

Tabel 1. Archeologische tijdschaal.

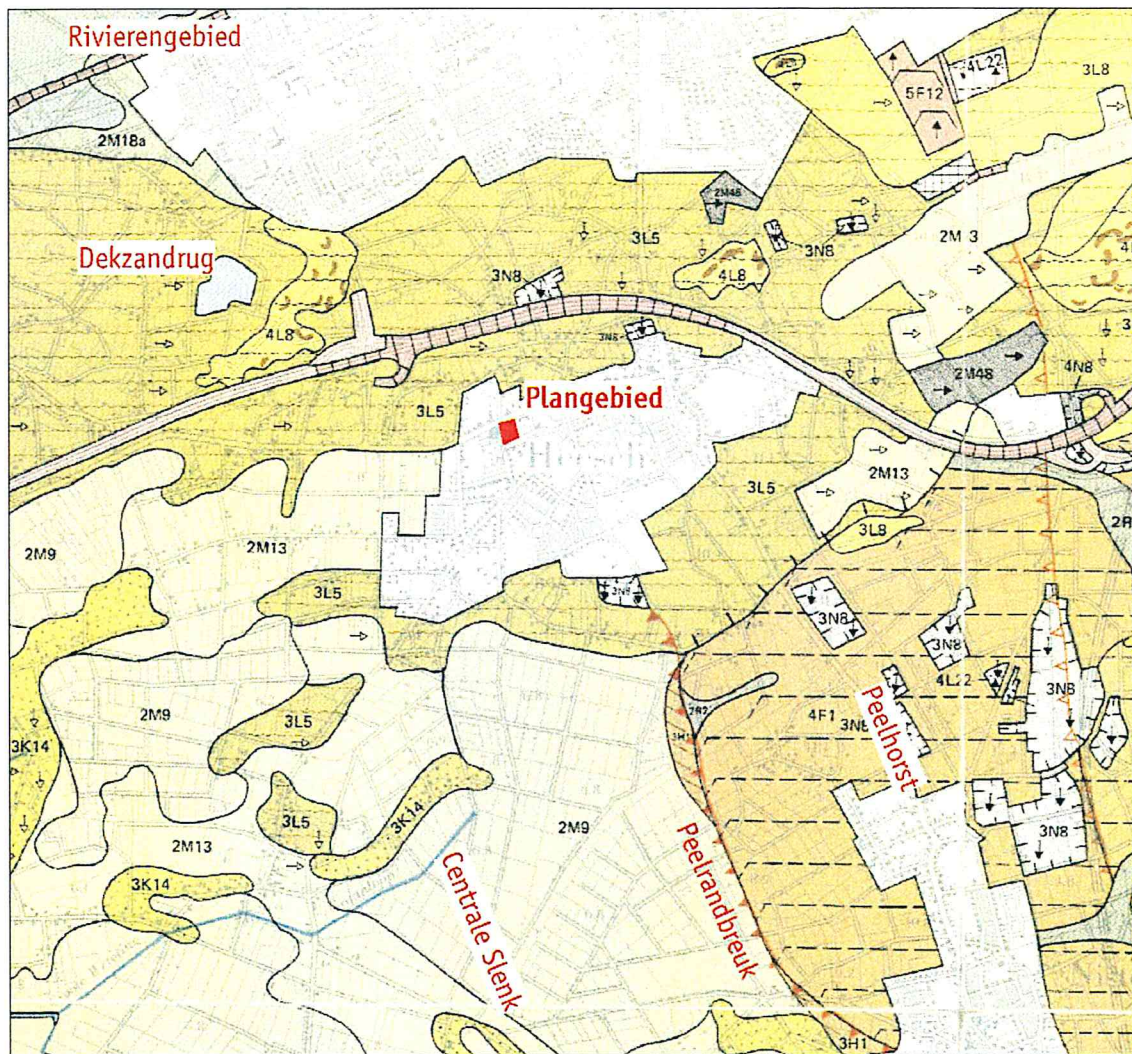
Tabel 2. Beschrijving ARCHIS-waarnemingen.

Tabel 3. Beschrijving archeologische indicatoren.

Bijlage 1. Boorbeschrijvingen.

Figuur 1. Resultaten archeologisch onderzoek

Figuur 2. Uitsnede geomorfologische kaart (Stiboka & RGD, 1983).

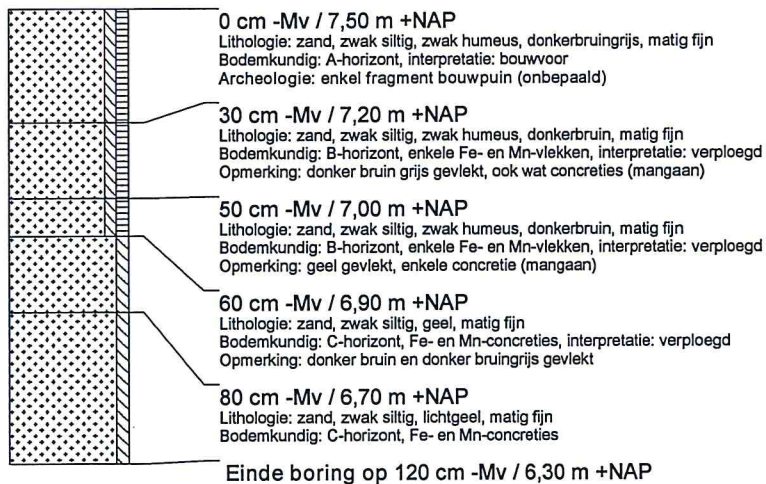
Bijlage 1: Boorbeschrijvingen

boring: HDOR-1

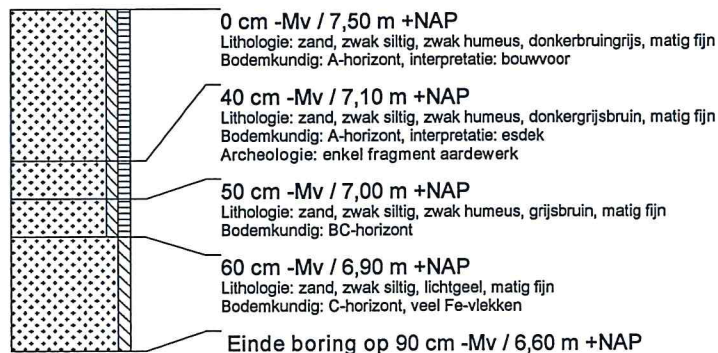
beschrijver: RE, datum: 13-7-2006, X: 164.334, Y: 416.097, precisie locatie: 1 m, coördinaatsysteem: Rijksdriehoeksmeting, kaartblad: 45E, hoogte: 7,50, precisie hoogte: 1 dm, referentievlak: Normaal Amsterdams Peil, methode hoogtebepaling: 1:25.000 topkaart, boortype: Edelman-15 cm, doel boring: archeologie - kartering, landgebruik: grasland, vondstzichtbaarheid: geen, provincie: Noord-Brabant, gemeente: Bernheze, plaatsnaam: Heesch, opdrachtgever: Combinatie Muller-Wagemakers, uitvoerder: RAAP Zuid

boring: HDOR-2

beschrijver: RE, datum: 13-7-2006, X: 164.324, Y: 416.050, precisie locatie: 1 m, coördinaatsysteem: Rijksdriehoeksmeting, kaartblad: 45E, hoogte: 7,50, precisie hoogte: 1 dm, referentievlak: Normaal Amsterdams Peil, methode hoogtebepaling: 1:25.000 topkaart, boortype: Edelman-15 cm, doel boring: archeologie - kartering, landgebruik: grasland, vondstzichtbaarheid: geen, provincie: Noord-Brabant, gemeente: Bernheze, plaatsnaam: Heesch, opdrachtgever: Combinatie Muller-Wagemakers, uitvoerder: RAAP Zuid

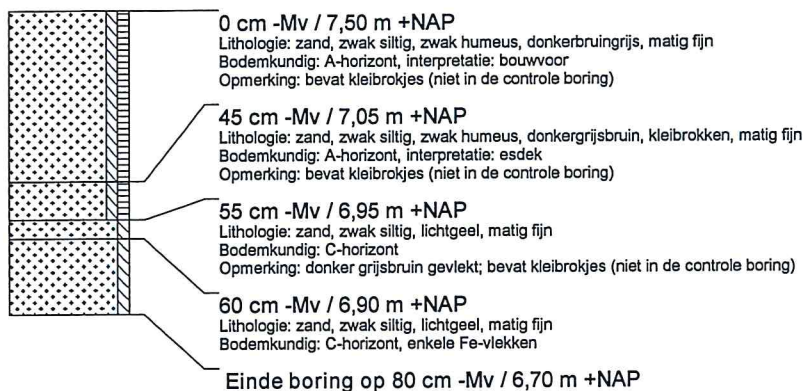
boring: HDOR-3

beschrijver: RE, datum: 13-7-2006, X: 164.347, Y: 416.010, precisie locatie: 1 m, coördinaatsysteem: Rijksdriehoeksmeting, kaartblad: 45E, hoogte: 7,50, precisie hoogte: 1 dm, referentievlak: Normaal Amsterdams Peil, methode hoogtebepaling: 1:25.000 topkaart, boortype: Edelman-15 cm, doel boring: archeologie - kartering, landgebruik: grasland, vondstzichtbaarheid: geen, provincie: Noord-Brabant, gemeente: Bernheze, plaatsnaam: Heesch, opdrachtgever: Combinatie Muller-Wagemakers, uitvoerder: RAAP Zuid

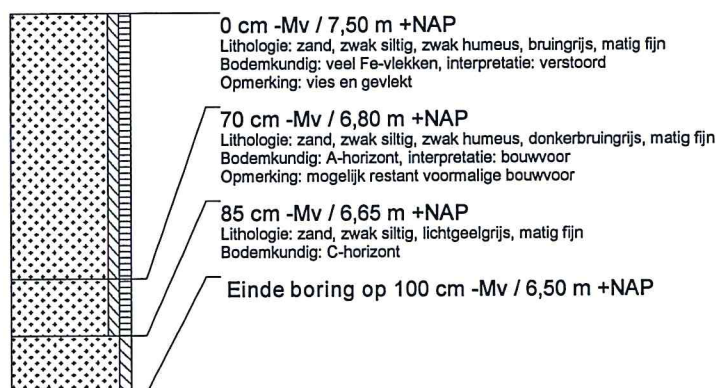

boring: HDOR-4

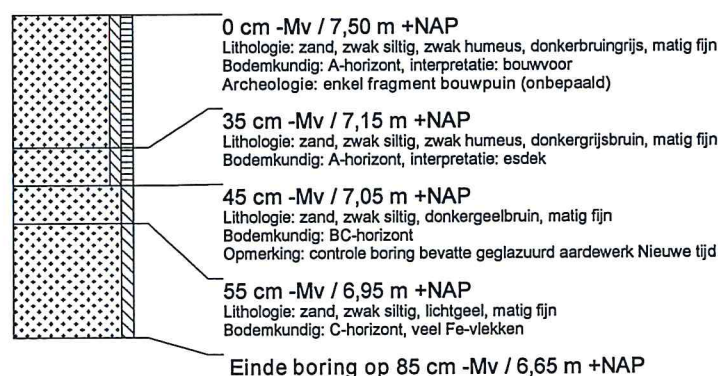
beschrijver: RE, datum: 13-7-2006, X: 164.300, Y: 415.993, precisie locatie: 1 m, coördinaatsysteem: Rijksdriehoeksmeting, kaartblad: 45E, hoogte: 7,50, precisie hoogte: 1 dm, referentievlak: Normaal Amsterdams Peil, methode hoogtebepaling: 1:25.000 topkaart, boortype: Edelman-15 cm, doel boring: archeologie - kartering, landgebruik: grasland, vondstzichtbaarheid: geen, provincie: Noord-Brabant, gemeente: Bernheze, plaatsnaam: Heesch, opdrachtgever: Combinatie Muller-Wagemakers, uitvoerder: RAAP Zuid

boring: HDOR-5

beschrijver: RE, datum: 13-7-2006, X: 164.272, Y: 416.012, precisie locatie: 1 m, coördinaatsysteem: Rijksdriehoeksmeting, kaartblad: 45E, hoogte: 7,50, precisie hoogte: 1 dm, referentievlak: Normaal Amsterdams Peil, methode hoogtebepaling: 1:25.000 topkaart, boortype: Edelman-15 cm, doel boring: archeologie - kartering, landgebruik: grasland, vondstzichtbaarheid: geen, provincie: Noord-Brabant, gemeente: Bernheze, plaatsnaam: Heesch, opdrachtgever: Combinatie Muller-Wagemakers, uitvoerder: RAAP Zuid

boring: HDOR-6

beschrijver: RE, datum: 13-7-2006, X: 164.289, Y: 416.061, precisie locatie: 1 m, coördinaatsysteem: Rijksdriehoeksmeting, kaartblad: 45E, hoogte: 7,50, precisie hoogte: 1 dm, referentievlak: Normaal Amsterdams Peil, methode hoogtebepaling: 1:25.000 topkaart, boortype: Edelman-15 cm, doel boring: archeologie - kartering, landgebruik: grasland, vondstzichtbaarheid: geen, provincie: Noord-Brabant, gemeente: Bernheze, plaatsnaam: Heesch, opdrachtgever: Combinatie Muller-Wagemakers, uitvoerder: RAAP Zuid

boring: HDOR-7

beschrijver: RE, datum: 13-7-2006, X: 164.308, Y: 416.082, precisie locatie: 1 m, coördinaatsysteem: Rijksdriehoeksmeting, kaartblad: 45E, hoogte: 7,50, precisie hoogte: 1 dm, referentievlak: Normaal Amsterdams Peil, methode hoogtebepaling: 1:25.000 topkaart, boortype: Edelman-15 cm, doel boring: archeologie - kartering, landgebruik: grasland, vondstzichtbaarheid: geen, provincie: Noord-Brabant, gemeente: Bernheze, plaatsnaam: Heesch, opdrachtgever: Combinatie Muller-Wagemakers, uitvoerder: RAAP Zuid

